

İsmail Hakkî Bursevî'nin "Es'ile-i Şeyh Mısırî'ye Ecvibe-i İsmâil Hakkî" İsimli Eseri

FARUK DURAN

Yüksek Lisans Öğrencisi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı

Geliş Tarihi / Received: 28.02.2019 • Yayına Kabul Tarihi / Accepted: 24.06.2019

Atıf / Cite as

Duran, Faruk. "İsmail Hakkî Bursevî'nin Es'ile-i Şeyh Mısırî'ye Ecvibe-i İsmâil Hakkî İsimli Eseri". *Istem*, 17/33 (2019): 267-289. <https://doi.org/10.31591/istem.533863>.

Öz

İsmail Hakkî Bursevî'nin Es'ile-i Şeyh Mısırî'ye Ecvibe-i İsmâil Hakkî isimli eseri, Niyâzî-i Mısırî'nin sorduğu tasavvufi suallere İsmail Hakkî Bursevî'nin verdiği cevaplardan oluşmaktadır. Bu eserde İsmail Hakkî Bursevî, Niyâzî-i Mısırî'nin manzum olarak sorduğu sualleri mensur olarak cevaplamıştır. Niyâzî-i Mısırî tasavvufun, bilhassa da vahdet-i vücudun girift konularını remizli bir şekilde ele almış ve bunların izahını istemiştir.

Niyâzî-i Mısırî, es'ilesine "Müşkülüm var size ey Hak dostları eylen reşâd" mısraıyla baş-lamış ve kendisini bu müşkül durumdan kurtaracaklara hayır duada bulunmuştur. Daha sonra müşkül olarak ifade ettiği sorularına başlamıştır. Bu sorularda kesret ile vahdetin ve kesret içerisindeki vahdetin mahiyetinin ne olduğundan; halkın sınıfları ve bu sınıfların sahip olduğu vasıflardan; Hakk'ın iradesi karşısında nefis ve şeytanın vazife ve vaziyetlerinden; dünya, uk-bâ ve haşır ve neşrin ne manaya geldiğinden; cennet, cehennem ve berzahın ne olduğundan; kahır ve lütfun illetlerinin bir olmasının ne demek olduğundan; rahatın mihnet ve mihnetin rahatlık olup temeldeki aynılığından; Hakk'ın kula ve kulun Hakk'a olan yakınlığından; kime kul kime Allah dendiğinden; "Men aref" ve "Mâ rameyte iz rameyte" remiz ve ibarelerinin aralarındaki tefavütten; Hakk'ı anladığı vakit zahidin sahip olduğunu iddia ettiği o zühdünün neden durgunluğa uğradığından bahsedilmiştir.

Çalışmamızda önce es'ile ve evcibe kavramları üzerinde durulmuş ve bu kavramlar et-rafında oluşmuş tür ve eser özelliklerinden bahsedilmiştir. Bu çerçevede dinî-tasavvufi edebi türler arasında Es'ile-i Şeyh Mısırî'ye Ecvibe-i İsmâil Hakkî eserinin yeri ortaya konmaya çalışılmış ve eserin transkripsiyonlu metnine yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İslam Tarihi, Sahabî, Mekke'nin Fethi, Elçi, Mukavkıs.

Abstract

İsmail Hakkî Bursevî's Article Entitled *Es'ile-i Şeyh Mısırî'ye Ecvibe-i İsmâil Hakkî*

İsmail Hakkî Bursevî's article entitled "Es'ile-i Şeyh Mısırî'ye Ecvibe-i İsmâil Hakkî" consists of the answers of İsmail Hakkî Bursevî to the sufi questions of Niyâzî-i Mısırî. In this article, İsmail Hakkî Bursevî gives prosaic answers to Niyâzî-i Mısırî's poetic questions. Niyâzî-i Mısırî allusively discusses the intricate topics of Sufism, especially the unity of existence, and wants explanations to these topics.

Niyazî-i Mısırî starts es'ile with this verse "Müşkilüm var size ey Hak dostları eylen reşâd" and prays for those who will save him from this difficult situation. Then he starts re-marking the questions that he describes as difficulties. In these questions, the essence of the abundance (kesret) and the unity (vahdet), and the essence of the abundance in the unity; the social classes and the characteristics of these classes; the duties and the conditions of nafs and satan in the face of Allah's will; the meanings of life, afterlife, and hashr (the exile) and neshr (the resurrection); what jannah (paradise), jahannam (hell), and barzakh (the intermediate realm); what the meaning of the reasons of suffering and blessing are the same; fundamentally sameness of comfort and discomfort; the closeness of the slave with Allah and the closeness of Allah with the slave; whom is called Allah and whom is called the slave; the meanings and the differences of "Men aref" and "Mâ rameyte iz ramey"; why asceticism become useless when ascetics see the Lord are mentioned.

First, es'ile (questions) and ecvibe (answers) concepts are dwelled on, then the characteristics of genre and study related to these concepts are mentioned in our study. In this context, the place of İsmail Hakkî Bursavî's article among the religious-sufi literary genres is tried to be revealed and the article's text with transcription is included.

Key Words: Sufism, İsmail Hakkî Bursavî, Niyazî-i Mısırî, es'ile, ecvibe

Giriş

Es'ile, anlaşıldığı üzere sual kelimesinin çoğulu ve ecvibe ise cevap kelimesinin çoğuludur. Sualler ve cevaplar, manasına gelen bu kelimeler birçok ilmi esere unvan olmuştur. Bu terkiple vücuda getirilmiş birçok Arapça eserin bulunmasının yanı sıra Türkçe eserlerin sayısı da bir hayli fazladır. Bunda, bilindiği üzere bilhassa İslâmî ilimlerin talim ve tedrisatında Arapçanın kullanım yaygınlığı etkili olmuş ve Arapça terkip ve tamlamalar Türkçe eser isimlerinde de kendini göstermiştir. Çalışmamızın aslı konusunu teşkil eden Türkçe kaleme alınmış es'ile ve ecvibe türü eserleri birkaç grupta tasnif edebiliriz:

İlk olarak umumî manada herhangi bir ilim dalında bir meseleye dair sorulmuş soru ve cevaplardan müteşekkil eserleri zikredebiliriz. Misal vermek gerekirse Muhammed Hüseyin el-Lâhûrî tarafından bazı hadis meselelerine dair sorulan on suale Abdülhay el-Leknevî'nin cevap vermesiyle oluşan *el-Ecvibetü'l-Fâzıla li'l-Esileti'l-Aşeretü'l-Kâmile* eserini verebiliriz.¹ Yine bazı ayet ve hadislerdeki müşkülata dair soru ve cevapları ihtiva eden Cemaleddîn Aksarayî'nin *Kitabü'l-Es'ile ve'l-Ecvibe'sini* zikredebiliriz.²

Bu başlık altında tabîi olarak karşılıklı soru ve cevapların sıkça kullanıldığı fetvâların yer aldığı fıkıh kitapları ve fetvânameler akla gelmektedir. Bir fetvâ ve hüküm belirten eserlerin yanında ibadetlerin, ibadet rükünlerinin sebep ve hikmetini ihtiva eden eserleri de zikretmemiz gerekir. Sa'dî Efendi'nin bir dervişin namaz, abdest, ezan gibi muhtelif ibadetlerin kaideleri hususundaki sorularına cevap mahiyetinde yazdığı *Es'ile-i Sûfî Ecvibe-i Sa'dî* isimli -manzum- namaz risâlesini burada örnek verebiliriz. Burada yer alan sual ve cevaplar ibadet-

¹ Selman Başaran, "el-Ecvibetü'l-Fâzıla", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları: 1994), 10: 386.

² Necattin Hanay, "Aksarayî'nin Kitabü'l-Es'ile ve'l-Ecvibe'si ve Yorum Metodu", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 17/2 (2017): 171.

lerin kaidelerinden bahsetmeyip bu kaidelerin nedenlerini açıklamaktadır.³

Es'ile ve ecvibelerin bir bölümünü de tasavvufî alanda yazılan eserler oluşturmuştur. Aziz Mahmud Hüdâyî'nin *Ecvibe-i Mutasavvifâne*⁴ eseri tasavvufî tecrübelerin aktarılması noktasında kaleme alınan mühim eserlerdendir. Hüdâyî Hz.leri, yeni biat etmiş bir dervişin soruları üzerine kaleme aldığı bu risâlede Celvetî tarikatının adâp ve usûlleri başta olmak üzere muhtelif konulara temas etmiştir.

Yine Niyâzî-i Mısıri, *Risâle-i Hazret-i Niyâzî-i Mısıri Kuddise Sırruh* eserinde tasavvuftan, tasavvufun iptida ve intihâsından, tahkikî ve taklidî imandan ve sair birçok konudan bahsetmiş ve tasavvufun tartışma mevzuu edilen hususlarına açıklık getirmiştir.

Şemseddin Sivasî'nin *Terceme-i Ecvibe-i Alî bin Ebî Tâlib* eseri de Kümeyl bin Ziyâd'ın Hz. Ali'ye(k.v) sorduğu sualler ve Hz. Ali'nin cevaplarını içeren Mahmud bin Ali bin Muhammed el-Kâşî'nin *Şerhü Su'âlî Kümeyl bin Ziyâd* eserinin tercümesi mahiyetinde olup burada zikredilmesi gereken bir eserdir.⁵

Ecvibe tabiri bazen bir soruya verilen karşılık olma vasfının dışında öne sürülen bir fikri, bir kanaati çürütmek kastı için de kullanılmıştır. Bir alanda yazılan bir eseri tenkit ve reddiye mahiyetinde yazılan eserler için de ecvibe-cevap tabiri kullanılmıştır. Misal olarak belagat ilminin önemli eserlerinden olan Sekkâkî'nin *el-Miftah* adlı eserine Seyyid Şerîf Cürçânî'nin yazdığı şerhin birkaç meselesine reddiye yazan Kara Seyyidi'nin *Es'ile 'alâ Şerhi's-Seyyid* adlı risâlesine Sultan II. Bayezid'in teşvikiyle, Hamza b. Yusuf'un cevap mahiyetinde kaleme aldığı *Ecvibe 'alâ Es'ile'ti's-Seyyidî* eserini gösterebiliriz.⁶

İsim olarak ecvibe veya cevap tabirinin kullanılmadığı ancak -manzum veya mensur- bir esere itiraz mahiyetinde kaleme alınan eserler için araştırmacılar tarafından "cevap" vasfı yakıştırılmıştır. Buna örnek olarak Fuzûlî'nin divanında yer alan şathiye türündeki gazeline asırlar sonra Niyâzî-i Mısıri'nin aynı kafiye ve vezinde verdiği "cevap" niteliğindeki gazeline gösterebiliriz.⁷

Genel olarak telif edilen eserlere baktığımızda eserlerin bazen bir talebenin ilim sahibi bir kimseye yöneltmiş olduğu sorular ve bu sorulara verilen cevaplar ile; bazen ilim sahibi bir kimsenin başka bir ilim sahibi kimseye yönelttiği sorular ile; bazen ilim sahibi bir kimsenin umumî olarak, bir muhatap aramaksızın sorduğu sorulara verilen cevaplar ile; bazen müellifin bilinmesi, izah edilmesi gerektiğini düşündüğü meseleleri kendi ihtiyarıyla soru-cevap formuna sokmasıyla; bazen de ilmî bir esere yapılan tenkit ve reddiyeler ile oluştuğunu görüyo-

³ Fatih Ramazan Süer, "Sa'dî Efendi'nin Es'ile-i Süfî Ecvibe-i Sa'dî Adlı Namaz Risâlesi", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 18 (2017): 467.

⁴ Adalet Çakır, "Aziz Mahmud Hüdâyî'nin Ecvibe-i Mutasavvifâne'si ve Celvetiye Tarikatının Bazı Esasları", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 35/1 (2015): 59.

⁵ Hüseyin Akkaya, *Terceme-i Ecvibe-i Alî Bin Ebî Tâlib*, (İstanbul: Sivas Belediyesi Yayınları, 2017), 51.

⁶ Hatice Arslan Sözüdoğru, "Sarı Gürz Nureddin Hamza B. Yusuf Efendi (ö. 928/1521) ve Ecvibe 'alâ Es'ile'ti's-Seyyidî Risâlesinin Tahkiki", *Tarih Okulu Dergisi(TOD)* 35 (Ağustos 2018): 153.

⁷ Dursun Ali Tökel, "İki Farklı Namaz Algısı: Fuzûlî'nin Gazeline Niyazi Mısıri'nin Cevabıdır" *Dergah Dergisi* 11 (Nisan 2014): 15.

ruz.

1. MANZUM ES'İLE VE ECVİBELER

İslâmî Türk Edebiyatı sahasında İslâm'ın doğrudan veya dolaylı olarak referans alındığı bilinen bir husustur. Bu, bazı eserlerde tasavvufî neşve ile hissî bir doygunluk ve taşkın bir heyecan olarak karşımıza çıkmakta; bazen de doğrudan ilmî, didaktik eserler olarak kendini göstermektedir. Her iki tarz ve üslûpta da İslâm'ın, İslâmî kaynakların, İslâmî ilim dallarının izleri ve tesirleri açık bir şekilde görülmektedir.

Didaktik manzumeler, talimî konuların öğretilmesinde, ezberletilmesinde vs. pek çok muhtelif sebeple tercih edilmiştir.⁸ Bu manzumeler ile bazen bir kitap hacmini bulan eserler meydana getirilmiştir. Bu minvalde yazılmış manzum es'ile ve ecvibeleri de burada zikredebiliriz. Buna mukabil çalışmamızı da dâhil edebileceğimiz, tasavvufî es'ile ve ecvibeler sahip olduğu müstakil hususiyetleri sebebiyle umumiyetle didaktik manzumelerden ayrılır. Bu hususiyetleri *Es'ile-i Şeyh Mısrî'ye Ecvibe-i İsmâil Hakkî'yi* incelediğimiz bölümde ele almaya çalışacağız.

Es'ile ve ecvibeler umumiyetle manzum olarak sorulan sorulara mensur olarak, şerh mahiyetinde verilen cevaplardan oluşmaktadır. *Ecvibe-i Hakkîyye* olarak da bilinen İsmail Hakkî Bursevî'nin, ibadetleri ve ibadetlerin hikmetlerinden bahsettiği yedi soru ve cevaptan müteşekkil *Ecvibetü'l-Hakkîyye an es'ileti'ş-Şeyh Abdirrahmân*⁹ isimli eserini örnek verebiliriz.

Yine İsmail Hakkî Bursevî'nin Şeyh Mehmed Sahafî'nin manzum sorularına verdiği cevaplardan meydana gelen *Es'iletü's-Sahafîyye ve Ecvibetü'l-Hakkîyye* isimli eseri de bu keyfiyette bir eserdir. İsmail Hakkî'nin manzum sorularına da Mehmed Sahafî, *Ecvibetü's-Sahafî an es'ileti'ş-şeyh İsmâil Hakkî* adıyla cevap vermiştir.¹⁰

İsmail Hakkî Bursevî'nin *Kitâb-ı 'İzzü'l-Âdemiyy* adlı varidâtında da "*Sâlikâ birkaç sü'âlüm var saña vir hoş cevâb/Olmaya anda haţâ belki ola °ayn-ı şavâb*" beytiyle başlayan ve beş sualden oluşan bir es'ilesi mevcuttur. Ancak bu es'ileye yazılmış bir ecvibenin varlığı hakkında bir fikrimiz yok.

Manzum es'ilelere yazılmış şerhlerin yanında manzum fetvâ geleneğini hatırlatan manzum ecvibe örnekleri de mevcuttur. Daha önce zikrettiğimiz Sa'dî Efendi'nin bir dervişin namaz, abdest, ezan gibi muhtelif sorularına cevap mahiyetinde yazdığı *Es'ile-i Sûfî Ecvibe-i Sa'dî* isimli namaz risâlesi manzum olarak kaleme alınmış bir ecvibedir.

Kaynaklarda *Risâle-i Suâl ve Cevâb* olarak kaydedilen *İsmail Hakkî Bursevî'nin Nutk-ı Şerfî'nin Şerhi/Gazel-i İsmail Hakkî, Manzum Tercüme-i Salâhî*

⁸ Âmil Çelebioğlu, "Türk Edebiyatında Manzum Dinî Eserler", *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, (İstanbul: MEB Yayınları, 1998): 349.

⁹ Mehmet Demirci, "İsmail Hakkî Bursevî'nin Ecvibe-i Hakkîyye'si", *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 4/10 (2003): 9.

¹⁰ Zülfiye Eser, *İsmail Hakkî Bursevî'nin Es'iletü's-Sahafîyye ve Ecvibetü'l-Hakkîyye İsimli Eseri*, (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2003).

de İsmail Hakkî Bursevî'nin manzum olarak sorduğu sorulara Abdullah Salâhaddîn Uşşâkî'nin manzum olarak verdiği cevapları ihtiva eden bir eserdir.¹¹

2. ES'İLE-İ ŞEYH MISRÎ'YE ECVİBE-İ İSMÂİL HAKKÎ

Es'ile-i Şeyh Mısırî'ye Ecvibe-i İsmâil Hakkî Niyâzî-i Mısırî'nin "Müşkilüm var size ey Hak dostları eylen reşâd" mısraıyla başlayan şiirinin şerhi olup *Makâlât-ı İsmâil Hakkî* içinde basılmıştır.¹²

İsmail Hakkî Bursevî (ö. 1137/1725) ve Niyâzî-i Mısırî (ö. 1105/1694) devirlerini aşan bir şöhrete kavuşmuş iki şahsiyettir. Eserleriyle ve fikirleriyle tasavvufun ve tasavvufî şiirin temsilcileri olmuşlardır. Bu iki büyük şahsiyetin ortak yönlerinden biri de Bursa'dır. Birbirine yakın zamanlarda yaşamış bu iki zât ile bu müştereklik daha bir önem kazanmıştır. Bu hem İsmail Hakkî Bursevî'nin şahsiyetinde hem de Bursa'nın manevî atmosferinde kendisini göstermiştir. Yapılan şerh de bunun bir delilidir.

İsmail Hakkî Bursevî ve Niyâzî-i Mısırî'yi bir araya getiren diğer ve esas husus ise tasavvuf ve vahdet-i vücûd nazariyesidir. İsmail Hakkî Bursevî sekr yerine sahvı, şathiyât yerine temkini ve bulunulan mertebeye uygun davranmayı benimsemiş, "ene'l-hak" diyen Hallâc-ı Mansûr'u, "sırr"ı fâş ettiğine inandığı Niyâzî-i Mısırî'yi tenkid etmekten geri durmamıştır.¹³ Kuvvetle muhtemeldir ki bu itidal ve temkin tavrı, İsmail Hakkî Bursevî'yi bu eserleri şerh etmeye sevk etmiştir. Ele aldığımız bu eserde de bu tavrın izlerini görmekteyiz.

Es'ile-i Şeyh Mısırî'ye baktığımızda Niyâzî-i Mısırî'nin gazel formundaki manzumesi 13 beyitten müteşekkildir. Bu beyitlerde 9 soru yöneltildiğini ve soruların tasavvuf ve vahdet-i vücûd çerçevesinde şekillenmiş olduğunu görüyoruz. Niyâzî-i Mısırî bu manzumesine "Müşkilim var size ey Hak dostları" diyerek başlamış ve kendisini bu müşkül durumdan kurtaracaklara hayır duada bulunmuştur. Daha sonra müşkül olarak ifade ettiği sorularına başlamıştır.

Evvela şunu söylemek gerekir ki açık bir şekilde tecahül-i ârif sanatının manzumenin tamamına hâkim olduğunu görüyoruz. Zira Niyâzî-i Mısırî'nin ilmî düzey ve birikimini göz önüne aldığımızda zikredilen bu ve benzeri meseleleri kendi şahsında "müşkül" olarak değerlendirmek pek inandırıcı durmamaktadır.

Es'ilede dikkat çeken diğer bir husus da tezatlık barındıran unsurların bir arada kullanılmasıdır. Sıklıkla başvurulan bu yol ile birbiriyle zıtlık oluşturan kavram ve istilâhlar bir arada zikredilmiştir. Bu tezatlık ile ele alınan meselelere girift ve izahı güç bir tarz-görünüm katılmıştır. Vahdet-i vücûd esasları etrafında vahdet ve kesret, kahr ve lütuf, rahat ve mihnet kavramlarının ele alınmasını burada örnek gösterebiliriz.

¹¹ Resul Arıcı, *Salâhî'nin Tasavvufî Şiir Şerhleri*, (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2006), 137-156.

¹² İsmail Hakkî Bursavi, *Makalat-ı İsmail Hakkî*, (Mısır: Bulak Matbaası, 1257), 3-8.

¹³ Ali Namlı, "İsmâil Hakkî Bursevî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2001) 23: 108.

Yine zahiren bir tezat ve tenakuz gibi görünen; her şey Hakk'ın tasarruf ve emri altında iken nasıl oluyor da nefis ve şeytan Hakk'ın emrine karşı fiiliyatta bulunabiliyor, suali de Hakk'ın sıfatları ve kader bahsinde sıkça dillendirilen sualler arasındadır. Görüldüğü üzere manzumede kavram ve kelimelerin yanı sıra hükümler arasındaki zıtlıklara da yer verilmiştir.

Niyâzî-i Mısırî suallerinin büyük bir çoğunluğunu kavram ve kelimelerin tanımına dayandırmıştır. Bununla, bilinen sathî ve zahir manaların dışına çıkmak; şümullü ve teferruatlı tanımlar elde etmek amaçlandığı aşikârdır. Ancak bu şekilde, birbirine muhalif görünen ve aslında öyle olmayan birçok meselenin açığa kavuşacağı düşünülmüş; eksik bilginin oluşturacağı ret ve inkârın önüne geçilmeye çalışılmış; şüphe ve zannın oluşmasına imkân verilmemek istenmiştir. Manzumede geçen "... demenin aslı nedir?", "Ol ne kesrettir", "... ne vahdettir", "Nefs ü şeytân dediğin kimlerdir" gibi ibareler bu minvalde söylenmiş lafızlardır.

Manzumede bahsi geçen, tarif ve tanımları istenen kavramları şu şekilde sıralayabiliriz: kesret ve vahdet; nefis ve şeytan; dünya, ukbâ, haşır ve neşir, mebde ve me'ad; cennet, nirân(cehennem), berzâh ve yevm'üt-tenâd(kıyamet); Allah ve kul. Ayrıca Niyâzî-i Mısırî bir beytinde de "*Men 'arefe nefsehu fekad 'arefe Rabbehu*" ile "*Mâ rameyte iz rameyte*" remizlerinin izahını istemiştir.

Sathî bir şekilde, yöneltilen sualleri sıralayacak olursak: Evvela vahdet ve kesret kavramları ele alınmış ve kesretin sınırsızlığı ve vahdetinde adetçe bilinememesinin hikmeti sorulmuştur.

Sonraki beyitte üç insan sınıfından; çadırdı, köyde ve şehirde hayat süren insanlardan bahsedilmiş devamında da üç vasfın hâsıl olduğu; kâfir, mü'min ve ehl-i inkiyâd olarak belirtilmiştir. Bu hususa dikkat çekildikten sonra hangi sınıfın, hangi ferdin Hak'tan uzak olduğu, dahası hangisinin Hak'tan uzak olmaya kâdir olabileceği kinayeli bir şekilde sorulmuştur. Bu beyitlerin aynı zamanda kesret kavramını muhtevî bir hususiyet taşıdığını da burada söylemek gerekir.

Devamındaki beyitte her tasarrufun Hakk'a ait olduğu aşikârken fesat çıkaran nefis ve şeytanın hüviyetinin ne olduğu sorulmuş ve cevap istenmiştir.

Bu sualden sonra Niyâzî-i Mısırî dünya, ukba, haşır, neşir, mebde ve me'ad kavramlarını ve devamında da cennet, ceheennem, berzah ve kıyamet kavramlarının açıklanmasını istemiştir.

Bu kavramların ahirinde kahr ve lütuf kelime ve kavramlarının illetlerinin, meydana gelme sebeplerinin aslının bir olduğu ve bu birin vahdeti nasıl getirdiği sorulmuştur. Sonraki beytin de bu beyitle aynı minvalde oluşturulduğunu görmekteyiz. Bu beyitte de rahat ve mihnetin, zorluğun birbirinin aynılığı ve birbirine olan ittisal keyfiyeti üzerine dikkat çekilmiş ve bunun ispatı istenmiştir.

Sonraki beyitte Niyâzî-i Mısırî, insana Allah Ta'âlâ'dan başka yakın bir şeyin olmadığını söylenegeldiğini -esasında âyet-i kerime ile de bittabi sabittir- lakin bunu idrak için evvela kimdir Allah ve kimdir kul diyerek bu kelamdaki izâfiliğin, itibarîliğin net bir şekilde ortaya konmasını istemiştir. Bu beyitte dikkat çeken bir husus da "kimdir Allah ve kimdir 'ibâd(kul)" lafzıdır ki başta da söylediğimiz

üzere İsmail Hakkî Bursevî'nin sair eserlerde tenkit ettiği noktalardandır. Ecvibe-i Hakkî'de de görüleceği üzere İsmail Hakkî Bursevî bu kelamın yanlış anlaşılacak olan hulûl cihetine dikkat çekmiş ve isabetli olanın şühûd olduğunu beyan etmiştir.

Bu soruların ardından daha önce de zikrettiğimiz üzere “*Men ‘arefe nefsehu fekad ‘arefe Rabbehu*” ile “*Mâ rameyte iz rameyte*” remizlerinin birbirinden ayrı olarak açıklanmasını istemiştir. Malum olduğu üzere “Nefsini bilen rabbini bilir.” remziyle pek çok sufî ve mutasavvîf tarafından hakîmane bir tavırla hakikati idrak etmenin nefsini bilmekten geçeceği kabul edilmiş; eserin müessire, müessirin esere delalet ettiğine işaret edilmiştir. İkinci mesele olan “*Mâ rameyte iz rameyte*” ise ayet-i celile olup Enfal suresinin 17.ayetidir. “Attığın zaman sen atmadın Allah attı.” yaklaşık mealiyle bu ayet-i kerimenin, amel ve fiilleri Allah’a has kılma mertebesine tekabül ettiğini görmekteyiz. Bu husus; mutasavvıflar tarafından amel, sıfat ve zât tevhidi olmak üzere sıralanan tevhid mertebelerinin ilk basamağını oluşturmaktadır ve bu cihetiyle önem arz etmektedir.

Niyâzî-i Mısırî makta beytinde mahlasını zikrettikten sonra müşkülünün bu kadarla kalmadığını ancak bu kadarıyla iktifa ettiğini ifade etmiştir. Ancak yine de bir soru daha sormayı ihmal etmemiştir. Şöyle ki tekke ve divan şiirinin en sık kullanılan mazmunlarından “zahit”i ele almıştır. Zahit, Hakk’ı anladığını iddia eden, işin zahirinde kalmış, hakikate vasil olamamış, va’z ve nasihat ile insanları yanlışlardan, hatalardan uzak tutmaya çalışan bir tipi temsil eder. Zahidin bu va’z ve nasihatlerinden en ziyade nasibini alan ise âşık ve ariflerdir ki halleri ve kelimeleri, surette kalan, işin hakikatine vakıf olamayan zahir ehline çoğu zaman ters gelmiştir. Niyâzî-i Mısırî de sorularını zahidin bu vasfı üzerinden sormuş ve demiştir ki eğer zahit Hakk’ı anlasaydı onun değer verdiği ve sahip olduğunu iddia ettiği zühdü neden durgunluğa uğrar, duraksar?

Tekke ve Tasavvuf edebiyatı nazım türleri, tür özellikleri gereğince bazen divan bazen de halk şiiri nazım şekilleriyle beraber kullanılmıştır. Bazen de aynı tür, hem halk hem de divan şiiri nazım şekliyle kullanılmıştır. Bunda şiir ve belagatin amaç değil araç vazifesi görmesi, asıl gaye edinilmemesi etkilidir. Ele aldığımız bu ve aynı istikamette yazılmış manzumelerin, beyit ve aruz esasında kaleme alınmış olması bu ölçü ve biçime mutlak manada bir bağlılıktan ileri gelmemektedir. Bu eserlerin beyitler hâlinde ve aruz vezinleriyle vücuda getirilmesi hâsıl olan bir ihtiyacın gerektirdiği bir husus.

Bu sorular İsmail Hakkî Bursevî ile cevap bulmuştur. İsmail Hakkî Bursevî bu tasavvufî soruların zahirî ve bâtinî cihetlerini yekvücut halde ele almıştır. Bunu yaparken de bu meselelerin ehil olmayan kişilerde oluşabilecek yanlış anlamalara ve imanî akidelerini zedeleyecek vaziyetlerin ortaya çıkmasına mani olmuştur. Böyle yapanları da sırrı faş eyledikleri sebebiyle tenkit ettiğini daha evvel söylemiştik. Bu minvalde İsmail Hakkî Bursevî, berzah kavramının izahını bir noktaya getirdikten sonra ifade edilenlerle iktifa edilmesi gerektiğini zira sırrın ifşasının haram olduğunu söylemiştir. Yine kahr ve mihnetin hakikatte rahatlık olduğunu beyan ederken “Sırr-ı dağıkdur, ifşâsı harâmdur.” diyerek veri-

lenle iktifa edilmesini tembihlemiştir. İbnu Abbâs'ın (ra) "Allâh'ın açıklamadığı şeyleri açıklamayın. Onun açıkladığı şeyleri açıklayın." sözünün iktibas edilmesini de burada zikredebiliriz.

İsmail Hakkî Bursevî, sorulara cevap verirken soruları pek tabîi olarak nazmın dar ifade imkânlarından çıkararak mana yoğunluğunu cümlelerde açmıştır. Ancak bazı soruların kapsamını ilmî cihette, gerekli gördüğü ölçüde genişletmiştir. Misal vermek gerekirse Niyâzî-i Mısri'nin, ehl-i hayme, kura ve ehl-i bilâd olmak üzere halkı üç sınıfa ayırmasına mukabil İsmail Hakkî Bursevî buradaki "halk" lafzının ihtiva ettiği manalar gereği melaike, insan, cin ve şeytan olarak tasnif etmiştir.

Yine "Ahirette cennet ü niran u berzah kim dinür" sualine cevap verirken İsmail Hakkî Bursevî, buradaki berzahın a'râf olduğunu, berzahın ahirette va'dedilen bir yer olmadığını, ahiret lafzının burada berzahın zikredilmesine mani olduğunu ifade etmiştir.

Teferruata dair bu tali hususlar haricinde İsmail Hakkî Bursevî, Niyâzî-i Mısri'nin bu beyit ve suallerdeki muradına vasil olmaya çalışmıştır. Her iki mu-tasavvıfın vahdet-i vücûd nazariyesi etrafında benimsediği tasavvufî fikir ve bakış açısı bu es'ile ve ecvibede de müşterek bir şekilde kendini göstermiştir.

2.1. Metnin Kurulmasında İzlenen Yol

1. Metin, transkripsiyon alfabesi ile günümüz harflerine aktarılmıştır. Günümüz alfabesinde bulunmayan seslerin karşılıkları şu şekildedir:

ث - s	ح - h	ك - k	ص - ş
ذ - z	خ - x	ح - h	ط - t
ق - c	ق - k	ظ - z	ض - z, d
غ - g	ء - e	ء - e	آ - Uzatma işareti

2. Beyitler ve şerhlerin birbiri ardına gelmesi gibi şekli hususlarda bir tasarruf yapılmamış, esas alınan eserdeki sıra ve tertip izlenmiştir.

3. Eser içerisinde parantez ile zikredilen iktibaslar tırnak(" ") içerisinde italik olarak verilmiş ve Arapça ibareler tercüme edilmiştir.

4. Bölüm sonlarında birkaç cümleyi geçen iktibas keyfiyetinden ziyade İsmail Hakkî Bursevî'nin kendi ihtiyarıyla kaleme aldığı Arapça ibareler köşeli parantez ([-]) içerisinde tercüme edilerek italik bir şekilde verilmiştir.

5. Allah lafzının geçtiği tamlama ve ibareler tek bir görüntü oluşturması amacıyla tek bir kelime hâlinde, herhangi bir ayrıma gidilmeden yazılmıştır. Misal vermek gerekirse; zâtullâh, inşâallâh, hafizanallâh vs.

6. Arapça aslı çift sese dayanan kelimeler sesli bir ek aldığı anda veya sesli bir sesle başlayan kelime ile devam ettiğinde telaffuz kolaylığı ve akıcılık göz önüne alınarak çift sesli olarak yazılmıştır. Misal vermek gerekirse "Hak" kelimesinin yazımını verebiliriz: "Hakk ile", "Hakk'ı", "Hak dostları" gibi.

7. “Ve” bağlacı manzumeler içerisinde Farisî kaideyle u ve ü sesiyle temsil edilmesine mukabil nesir içerisinde tek heceli terkiplerin oluşturulmasında okuma kolaylığı ve akıcılığı sağlaması amacıyla u ve ü sesleri kullanılmıştır. Mîsal vermek gerekirse; “ilm ü iradet”, “sem’ u basar”, “ışk u muhabbet” kelime grupları gibi.

8. Metin içerisinde varak numaraları köşeli parantez içerisinde; satır numaraları ise normal parantez içerisinde gösterilmiştir.

2.2. Metin

Bismillâhırrahmânırrahîm

[3] (18) *Müşkilüm var size ey Hağ dostları eyleñ reşād*
Kim cevābın vire olsun Hağ katında ber-murād

(19) *Ol ne keşretdür ki anuñ ħaddi yoğ pāyānı yoğ*
Keşret içinde ne vaħdetdür ki anā yoğ ° idād

(20) Keşret ile murād esmā ve şifāt-ı Rabbü'l-° ibāddur ki onlara nihāyet yoğdur. Zîrā mezāhir-i (21) esmā ve şifāt umūr-i mütenāhidür. “*Ķul lev kānel baħru midāden li kelimāti rabbī le nefidel baħru* (22) *kable en tenfede kelimātu rabbī.*”¹⁴ Bu maķūleye ° inde’ş-şüfiyye esmā-i kevniyye-i ħaķīkiyye itlāk olunur, (23) fe’fhem. Keşret içinde bî-° aded olan vaħdetden maķşūd “*Fe fi külli sey’in lehu āyehu tedullu ° alā ennehu* (24) *vaħid*”¹⁵ maķūle-i ħaķīkat üslubından münfehime olan vaħdetdür. Zîrā vücūd egerçi vāhiddür. (25) “*El vaħidu la yaşdiru minhu ille’l-vaħid*”¹⁶ mişdāķınca lākin her keşretde bir vaħdet i° tibār (26) olıncağ, vaħdet dahi bî-nihāye olur. Bu i° tibar vaħdet-i ħaķīkiyyeyi münāfi degüldür. (27) Nitekim insāniyyet bi’z-zāt emr-i vāhiddür. Lākin inzimām-ı ħuşūsiyyāt i° tibārıyla müte° addid (28) olub Zeyd ve Amr ve Bekr’de ħāşıl olur. Şeyħ-i Ekber -ķuddise sırruhu’l-eřħar - ħazretlerinüñ [4] (1) “*Subħane min izhari’l-esyā’i ve huve ° aynuhüma*”¹⁷ buyurdıkları buña nāzırdur. Ziyāde başıret (2) gerekdür ki ğalağ vuķū° idan teħarrüz olına. Zîrā Cenāb-ı Kibriyā Celle Şānuhu ° ayn-ı cevāhir ve a° rāz (3) olmadan münezzeħ ve müberrādur. Ve bu merāyāda zāhir olan vücūd-i zıllidür; ħaķīķī degüldür. Ehline (4) ma° lümdur, bu maķāmda giriftār-ı ħayd-ı đalāl olmuş çoğdur.

¹⁴ “De ki: Deniz Rabbinin sözləri için deniz mürekkep olsa, Rabbinin sözləri bitmeden deniz kadar olan mürekkep biter.” (el-Kehf 19/109).

¹⁵ “Her şeyde O’nun bir olduğuna delālet eden bir āyet ve işāret vardır.”

¹⁶ “Birden ancak bir çıkar.”

¹⁷ “O’nu tenzih ederim ki eşyāyı izhār etmiş ve kendisi onların aynısıdır.”

Ḥafızanallāh ve iyyākūm. Ve nevvāre (5) bi-rü³ yetihi meḥyānā ve meḥyākūm. Bu daḥi cā³ izdür ki bī-^c idād (6) vaḥdet bī-nihāye vaḥdet dimekdür. Vaḥdet-i Ḥaḫḫ egerçi emr-i vāḥiddür. Amma zātullāha nihāyet yoḫdur. Zīrā nihāyet evṣāf-ı (7) cismāniyyātdandır.

Beyt

(8) *Çoḫdur envā^c ı bu ḥalkuñ biri insān üç bölük*
Biri ehl-i ḥayme birisi ḫurā biri bilād

(9) Eṣnāf-ı ḥalk dördür. Melā² ike ve şeyāḫin ve cinn ü insdür. Şınıf-ı ins yüz yigirmi beş (10) cüz² dür. Biri ehl-i tevḫid, bākī ehl-i küfrdür. Ehl-i tevḫid daḥi yetmiş üç fırka olub biri fırka-i nāciye, (11) bākī ehl-i bid^c at ve ḫalālet olmuşdur. Ehl-i ḥayme ehl-i fırka, ehl-i ḫurā ehl-i cem^c a, ehl-i bilād (12) ehl-i cem^c ü'l-cem^c a işāretdür ki bu mezkūr bir birlerinden tefāvüt üzredür. Efāde li şeyḫi el-^c ārif el-^c allāme el-meşḫūdu lehu bi-sirri't-tecdid fi re² si'l-mi² eti'l-ülā mine'l-elfi's-sānī. (13) İne'l-farḫu ve'l-cem^c u ^c alā merātibi fahili'l-berzāḫu ve'l-ḫicābu ve'l-gafletu fi farḫu'l-evvel. Ve huve şuhūdu'l- (14) ḫalkı bilā ḫaḫḫi. Sümme ba^c dehu'l-cem^c u ve'l-fenā'u'l-evvelu. Vehuve şuhūdu'l-ḫaḫḫi bilā ḫaḫḫi. Sümme ba^c de'l-farḫi's- (15) sāni ve'l-bekā'i'l-evveli. Sümme ba^c dehu cem^c u'l-cem^c i ve'l-fenā'u ve'l-beḫā'u's-sāni. Vehuve mertebetün cem^c u'z-zāti (16) ve's-sıfāti ve'l-efāli. Vehuve şuhūdu'l-ḫaḫḫu bi'l-ḫaḫḫi ve şuhūdu'l-ḫalku bi'l-ḫalkı. Ey şuhūdu'l-abdu (17) el-Ḥaḫḫa ve'l-vaḥdete fi'l-ḫalkı ve'l-kesrāti. Ve şuhūdu'l-ḫalka ve'l-kesrāte fi'l-ḫaḫḫi ve'l-vaḥdeti. Min ḡayrāni (18) tuḫiccibu ^c an eḫadehuma bi'l-āḫeri. İnde zālike yuzharu sırru ḫavlehu ta^c ālā "Elem neşrah leke sadraḫ" (19) Allahümme işrah suduruna. [İkinci bin yılın ilk yüz yılında tecrid sırrıyla kendisine şahidlik edilen, 'allāme ve ārif olan şeyhim bana şunu söyledi: Fark ve cem' birkaç mertebe üzeredir. Berzāh, hicāp ve gaflet ehli birinci farktır. Bu fark, halkı görüp Hakk'ı görmemektir. Bundan sonraki, ilk cem^c ve fenā mertebesidir. Bu mertebe, Hakk'ı görüp halkı görmemektir. Bundan sonraki ikinci fark ve birinci bekādır. Bundan sonraki; cem^c ü'l-cem, fenā ve ikinci bekā mertebesidir. Bu; zāt, sıfat ve ef'ali cem^c mertebesidir. Bu mertebe, Hakk'ı Hak ile halkı da Hak ile görmek ve müşāhede etmektir. Yani birini diğeriyle örtmeden kulun halk ve kesret içinde Hakk'ı ve vahdeti, bir olan Hak'ta da halkı ve kesreti müşāhede etmesidir. İşte bu mertebede Allāh Ta'ālā'nın "Senin için bağrını açmadık

mı?"¹⁸ *sözünün sırrı ve mânâsı zâhir olur. Allâh'ım göğüslerimizi bu hakikate aç.]*

(20) Beyt

(21) *Üç bölükden üç bölük daği bulunmuş ey hâce
Biri kâfir biri mü' min biri ehl-i inkıyâd*

(22) Kâfir ile murâd ehl-i celâl ve mü' min ile murâd ehl-i cemâl ve ehl-i inkıyâdla maşşûd ehl-i (23) yemîndür. Kâfir aşşâb-ı şimâlden ve mü' min aşşâb-ı yemîndendür. Lâkin ehl-i inkıyâd ve teslîm aşşâb-ı (24) kemâldür, muğarrabîn olanlardur. Sâ' irler ebrârdur. Fark-ı evvelde kıalub ehl-i ğaflet ve hiçâb (25) olan mü' minler ki ehl-i ° umûm ve ehl-i tevħîd ° ilmîdür, anlara daği ehl-i celâl ıtlâk olunur. (26) Cem° -i evvelde ehl-i keşf olanlara ehl-i cemâl dinilür ki ehl-i huşuş ve ehl-i tevħîd-i ° aynidür. [5] (1) Cem° -i şânîde ehl-i beğâ olanlara ehl-i kemâl dinilür ki bunlar ehaşdur. Ve tevħîdleri (2) ° aynî mertebesinüñ zirvesidür. Bu mağâma vâsıl olan kııtb-i irşâd olur. Kııtb-i vücûd (3) daği bu tã° ifeden olur. Kııtb-i irşâd ile kııtb-i vücûdun beyninde fark tecellî-i Hakkîdür. (4) Fe'fhem fe lâ ta° fel.

(5) Beyt

(6) *Kanğısı Hağ'dan ırağ olmuş bularuñ söylegil
Kanğısı kâdir ki Hakk emrine eyleye ° inâd*

(7) ° İnde'l-hakîka bu üç bölükden birisi de Hağ'dan maħcûb degül-lerdür. Ve bir ferd fermân-ber-i Hudâ (8) olmadan rû-gerdân olmamışdur. Nitekim Şatıbî buyurur: "*Ba° de cemi° i'n-nâsi mevlâ li ennehum* (9) ° *alâ mâ kadâhullâhu yecrûne if° alen*"¹⁹ Erbâb-ı celâlüñ sedenesi şeyâfîn ve aşşâb-ı cemâlüñ (10) ğademesi mela° ike ve ehl-i kemâlüñ mutaşarrıfı Allâh'dur. Lâkin hakîkatde mezâhir yüzünden mü' eşsir (11) olan yine O'dur. "*Men yeşâ'u veyehdî men yeşâ.*"²⁰ İrağ olmak kıula nisbetle ve zâhirine (12) izâfetledür. Hakk'a ve bātına nisbetle bu° d yokdur. Berzah olan hiçâb gafletdür. Fağat (13) bu mağâmda cevâb-ı hağâkî "*Mâ min dâbbetin illâ huve âhizun binâsiyetihâ inne rabbâ ° alâ sirâtin mustekâm.*"²¹ (14) âyet-i kerîmesi üzerine binâ olunur bu sıruñ

¹⁸ el-İnşirâh 94/1.

¹⁹ "Bütün insanlar mevlâ sayılırlar. Çünkü hepsi de Allâh'ın takdîr ettiği şekilde fiil işlerler."

²⁰ "Allâh dilediğini saptırır ve dilediğine de hidâyet eder." (el-İbrahim 14/4)

²¹ "Ne kadar canlı yürüyen varsa Allâh onların alınlarından tutandır. Rabbin doğru yol üzerinde-
→ →

keşfi harāmdur. Zīrā mezlaqa-i aqdām ° uqūl-i (15) kâşirindür. Ve kad kâle sultānu'l-müfessirin İbn Abbās rađıyallāhu anhu “İbhemu mā ibhemullāhu (16) ve faşşalu mā faşşalallāh.”²²

(17) Beyt

(18) *Haqqıñ iken her taşarruf bu ° abeş sözler nedür
Nefs ü şeytān didigün kimlerdür iderler fesād*

(19) Ma° lüm ola ki mü° minde iki haysiyyet vardır. Biri haysiyyet-i ° ubüdiyyet ve biri haysiyyet-i (20) tevhiiddür. Muqtezā-yı haysiyyet ülä edebdür ki noqşān benüm kemāl Allāh’uñdur, demek gerekdür. (21) Muqtezā-yı haysiyyet-i sāniyye tefriiddür ki cümle taşarruf Allāh’uñdur, demek gerekdür. “*Kul kullun (23) min ° indillāh.*”²³ Bu cem° iyyete işaretdür, evvelki i° tibār bunu münāfi degüldür. Nitekim hāzret-i Pīr (24) Hüdāyi buyurur:

*“Degül bu şirkün ol tevhiide māni°
Saña bil ki bu anda dañi nāfi°”*²⁴

(25) Şerī° at ve haqīkat ikisi iki kefe-i terāzidür. Bu iki kefeyi tesviye ve ta° dīl lāzımdur. (26) Birisi rāciḥ olıcaq maḥzürdan ḥālī degüldür. Bundan şoñra nefis ve şeyāfīn ile murād (27) “*Küllü muḍilli ° ani°l-cādeti°l-müsteḳimi*”²⁵dür. Zāhir ve bāḫında, keşif ve laḫifde, nüfus (28) ve ° uqūlda çok şey° e mütenāvildür. Hāşılı ° ālem zāta varınca i° tibār olunur. “*Mā min dābbetin (29) illā hüve.*”²⁶ āyetinden ḥaber-dār olmayan nefis ve şeytānuñ ne ḫidmetde oldıñın bilmez ve ne için ḥalk (30) ve ta° yīn olındıñların anlamaz.

[6] (1) Beyt

(2) *Dünyā vü uḫrā dañi hem ḥaşr ü neşr olmak nedür
Bunları bildür baña hem ne durur mebdē me° ād*

(3) Dünyā ve ° uqbā ve ḥaşr ve neşr zuḫūr ve buḫūna işaretdür.

→ →
dir.”(el-Hüd 11/56)

²² Müfessirlerin sultānı İbnu Abbās -radıyallāhu an- şunu söylemiştir: “Allāh’ın açıklamadığı şeyleri açıklamayın. Onun açıkladığı şeyleri açıklayın.”

²³ “Hepsi Allah tarafındandır.”(el-Nisā 4/78)

²⁴ Bu beyit Aziz Mahmud Hüdāyī’nin Divan-ı İlahiyatı’nda bulunamamıştır.

²⁵ “Her doğru yoldan saptırandır.”

²⁶ “Ondan başka hiçbir canlı yoktur”(el-Hüd 11/56)

Âhîret kalb-i dünyâdur. Âdem ve Havvâ (4) sırrı bu maqâmdan münfehim olur ° avâmuñ haşrı zâhir ve havâşşuñ hem zâhir ve hem (5) bâındur anuñcün “*Qıyâmetu'l-°arîfetine dâ'îmetün*”²⁷ buyurmuşdur. Tenez-zülât-ı Rahmâniyyenüñ terakķisine (6) vâşıl oldıkları için anlara zuhûr butûn ve butûn zuhûr olmuşdur. Haşr-ı zâhir mebd° -i (7) ° urûc ve ° avdetden maħrûm olanlara göredür. “*Ennâsu yenâmu fe'izâ mâtu teyķazu'u*”²⁸ Anlara (8) nisbetledür. Bu ° âlemde ° âlem-i mebd° i ihtiyârla ruc° idenlere yaķza-i mu° accele hâşıl olmuşdur. (9) “*Mütü ķable entemütü*”²⁹ ol sırra işâretdür. Ma° lûm ola ki ħurûf-ı teheccî ki yigirmi sekizdür. Tağyîr-i (10) tertîb ile merâtib-i nüzûl ve ° urûc ve maķâmât-ı mebd° ve me° âda işâretdür, sırr-ı ° amîķdür; “*Küntü kenzen maħfiyyen*”³⁰ (11) mülâhaza olına. Mertebe dinilen mertebeye ħaķîkatde mebd° ve me° âd emr-i vâĥiddür; mebd° Evvel ismine (12) ve me° âd Âħir ismine işâretdür. Vellâhu meveffîki li'ş-şavâbi ve ° ileyhi'l-merci° u ve'l-me'âbu.³¹

(13) Beyt

(14) *Âhîretde cennet ü nîrân u berzah kim dinür
Bunlaruñ aşlı nedendür olısar yevmü't-tenâd*

(15) Burada berzah ile murâd a° râfdur ki beyne'l-cinân ve'l-nîrândur. Berzah ma° hüd degüldür ki ° âlem-i mişâl (16) mukayyeddür. Zîrâ lafz-ı âhîret bu i° tibâra mâni° dür. Bu maķâmda taĥķîķ-i ħaķîķ ve taĥbîķ-i enîķ (17) budur ki cennet insân-ı kâmilüñ rûĥ ve sırrı tecellîsi mażharıdur. Ve nîrân nefis ve tabi° âti (18) mertebesi tecellîsi mażharıdur. Ve a° râf kalbî tecellîsi mażharıdır. Zîrâ kalb nefis ve rûĥ beyninde (19) berzah ve vâsıdadur. Nitekim a° râf cennet ve nâr miyânında vâsıdadur. Bu taşşilden (20) ehl-i cennet ve ehl-i nâr ve ehl-i a° râf kim oldukları zâhir oldu. İmdi insân-ı kâmilde (21) ħadem-i celâl ve ħabza-i şimâl olduğı gibi ħadem-i cemâl ve ħabza-i yemîn daĥi vardur. Ķadem-i ulâ ile (22) cehennem ve ħadem-i sâniyye ile cennet mümtelî olur. “*İnne cehenneme lâ tezâlu teķülû hel min mezid ħatta* (23) *yeĊa°ul cebbâru fihâ ħademehu*”³² ħadîs-i şerîfi bu sırra işâretdür. İcmâlen

²⁷ “Âriflerin kıyâmeti devamlıdır.”

²⁸ “İnsanlar uykudadır. Ölünce uyanırlar.”

²⁹ “Ölmeden önce ölünüz.”

³⁰ “Ben gizli bir hazine idim.”

³¹ “Ve Allah doğru olana muvaffak eden Allah'tır. Dönüş ve varış O'nadır.”

³² “Cehennem, durmadan 'Daha fazlası var mı?' diye söylenir. Tâ ki Cebbâr, ayağını onun üstüne koyuncaya kadar.”

taḥkīk budur ki zıkr olındı. (24) Tafşilde biñ şad hezār olur. El ‘arifetu yekfihi’l-isāret ve la yeḥtācu ‘ilā’l-‘ibāreti.³³

(25) Beyt

(26) *Ḳahr u luṭfuñ ‘illeti bir dimenüñ aşlı nedür*
Bu ikinüñ vaḥdeti midür ‘aceb rāh-ı sedād

(27) Ḳahr ‘ārīzī ve i°tibārī ve lutf aşlı ve ḥaḳīkīdür. “*Sebaḳat raḥmeti ‘alā ḡaḍabı*”³⁴ bu ma°nāya [7] (1) işāretdür, ḳahr aşlı olsa Raḥmāniyyet şıfatını münāfidür. “*Taḥte küllü miḥnetin minḥetun*”³⁵ Pes, ḳahr (2) ḥaḳīkatde lafzda dāḥıldür. Ḥattā bir kimse du°ā idüb Allāh işlāḥ eyleye inşāf vire, (3) diseler Allāh belāyı vire dimek olur. Zirā ekser terbiye-i ilāhiyye meẓāhir-i celāliyye yüzinden (4) zuḥūr ider. Belāsı ‘ayn-ı luṭfdur ki müşil-i raḥmetdür. Yed-i celālün mübdi-i zātdur ve yed-i cemālün (5) daḥi odur. Lākin cemāl-i zāt ma°a’ş-şıfat ile mu°teberdür. Celālde ise zāt şarfa mu°teberdür. (6) Ehl-i cennetün ni°me-i zāhire ile tena°°umı ve ehl-i nāruñ ‘adem-i tena°°umı bundandır. Fe’fhem tefüz. İnşāallāhu Te°ālā.

(7) Beyt

(8) *Ya°nī rāḥat ‘ayn-ı miḥnet miḥneti raḥāt mıdur*
Cümleden raẓı mıdur Ḥaḳ ber-sebīl-i ittırād

(9) Miḥnet rütbe-i ‘ulyādur. Rāḥat faẓilet-i ‘uzmādur. Nefsü’l-emrde ikisi daḥi kemāle dā°ir (10) bir ma°nādur. Ḳahr ve miḥnet ḥaḳīkatde rāḥat oldığı “*Ve aḣḣābu’ş-şimāli mā aḣḣābu’ş-şimāl*”³⁶ (11) āyetinden ve imāmuñ yesārına selāmından münfehım olur. Sırr-ı daḳīḳdur, ifşāsı ḥarāmdur. Bundan (12) sonra Ḥaḳḳ’uñ rızāsı ve ‘adem-i rızāsı beyt-i ḥāmisde sebḳ eyleyen āyet-i kerīmeden añlanır. (13) “*İnnallāhe yerdā li’ibādihı’l-küfra*”³⁷ maẓmūnı ber-vech-i tevfiḳ mülāḥaza olına. Rıza ve ‘ademün (14) müte°allikleri muḡāyirdür. Allahumme°al nufūsuna minerraḍiyyeti’l-merdiyyeti’l-mutme’inneti’ş-sāfiyyeti.³⁸

³³ “Ārife işāret yetişir; o, ibāreye muhtaç deḡıldir.”

³⁴ “Raḥmetim gazabımı aşmıştır.”

³⁵ “Her miḥnetin altında bir minhat(nimet) vardır.”

³⁶ “Şimāl ashābı nedir, şimāl ashābı?”(el-Vākıa 56/41)

³⁷ “Allāh kulları için küfre raẓı deḡıldir.”(el-Zümer 39/7)

³⁸ “Allāh’ım! Nefislerimizi rāziyye, merziyye ve mutmaine ve sāfiyye nefislerden eyle.”

(15) Beyt

(16) *Ḥaḡ Ta°ālā'dan yakın eṣyāyā bir şey yok dinür*
Lîk bildür kim durur Allah ya kimdür °ibād

(17) Allāh'a izāfetle ḥicāb yokdur. Belki ḥicāb ° abde nisbetledür. Nitekim sâbıkan işāret olındı. (18) “*Ve°lemu ennalāhe yehūlu beyne'l-mer'i ve ḡalbihi*”³⁹ Mefhūmıdan ma° nā-yı akrabiyyet zāhirdür. Akrabiyyet (19) i° tibār olunmaḡ bî-ḡasabü'l-mertebedür. Nitekim zāhiriyyet ve mazhariyyet i° tibārladur. Vücūd-ı Ḥaḡ (20) vücūd-ı ° abdde zāhir olmaḡla ḡaḡīḡatde ° abd olan Ḥaḡ olmaḡ lāzım gelmez. Nitekim mir° ātda (21) zāhir ve mün° akis olan, şūret-i nāzıruñ vücūd-ı ḡaḡīḡisi degüldür. Belki vücūd-ı zıllıyyesidür. (22) Biri birinüñ ° aynıdır, dinilse min vechin maḡbūl, min vechin merdüddür. Mezlaḡa-i ḡademdür. (23) Fehm-i tām ve şühūd-ı ° ām gerekdür. Vaḡdet dimekle sālīkūñ vücūdı Allāh oldı, demek (24) lāzım gelmez. Belki tecellī ile vücūdı muzmaḡil oldı, demek lāzım gelür. Hulūl ve intīḡāl (25) ve ittīḡād varḡalarında ḡalmıṡ ḡoḡdur. Maḡām-ı taḡḡīḡa vuṡūl ziyāde şū° übetdedür ki gelmeyen (26) ile şıḡḡata muḡtācdur.

“Be-ḡūyı ° ıṡḡ me-neh bî-delīl-i rāḡ ḡadem
*Ki be-hiṡ nümüdem sad ihtimām ü ne-ṡud”*⁴⁰

Azākanallāh ve iyyākum ḡalāvete el-taḡḡīḡ. İnnahu veliyyü el-tevfīḡ.⁴¹

[8] (1) Beyt

(2) *“Men ° aref”le “mā rameyte iz rameyte” remzini*
Fark idiver mümkin ise ber-sebīl-i infīrād

(3) Bu maḡüle itlāḡ āyāt ve eḡādīṡde ḡoḡ gelmiṡdür. Mazhariyyet emrini beyāndur. Teṡaḡḡuṡ (4) senüñdür hüviyyet benüm, dimekdür. *“İnnellāhe ḡalaḡa ādeme ° alā sūratihi”*⁴² buyurulmuṡdur. Şūret-i (5) ilāhiyye-i kemāliyye ise şıfāt-ı seb° mertebeden ° ibāretdür ki ḡayāt ve ° ilm ü irādet ve ḡudret (6) ve sem° u baṡar ve kelāmdur. Ādem naṡla bu şıfātuñ bi'l-fi°l mazharıdır. Sāir mevcūdātta (7) bi'l-ḡuvvedür.

³⁹ “Bilin ki Allāh kul ile onun kalbi arasına girer.”

⁴⁰ Şirazi, *Hafız Divan*, (Ankara: MEB, 1992), 164. “Ona söyle, benim aşkımın ayak izi şeklinde delili yoktur. Fakat ona yüzlerce ihtimam ve önem vermelerle bunu gösteriyorum.”

⁴¹ “Allāh bize taḡkīkin halavetini tattırsın. O, muvaffakiyyetin sâhibidir.”

⁴² “Allāh, Ādem'i kendi süretinde yarattı.”

“Ednā min zerreti illā ve fihā mā fī’s-sekli.”⁴³

Pes, ma^c rifet-i nefis ma^c rifet-i Rabba sebebdür. (8) Zîrā maḥhardur kâle el-Hüdâyi:

“Vücūduñ maḥzar-ı tām̄m-ı Hudā’dur yā Rasūlallāh”⁴⁴

Ve i^c tibār (9) ° ğayb-ı muḥlaḳa göre degül mā-dūna nisbet iledür. Beyt-i sâbiḳda olan mîzân yine der-dest (10) olmaḳ lâzımdur. Zîrā bi-ḥasebi’z-zâhir fark-ı ḥafî çoḳdur.

(11) Beyt

(12) *Müşkili çoḳdur Niyâzî’nüñ velî biri de bu
Zâhid añlasa Ḥaḳḳ’ı zühdi neden olur kesād*

(13) Bi-ḥamdillāh-i Ta^c ālā bu müşkilāt ki şandūka-i dilde mebtūne ve şadefçe-i elfızda maḥzūne (14) idi. Miftāḥ-ı himmet-i Ḥaḳḳî-i nâşih ile cilve-ger-i ḥayr-ı zühür olup dürer āsā-gerden-bend-i (15) mecmū^c a-i ehl-i kulüb oldı. Ba^c de zā kesād-ı zühd bāzār-ı muḳarrebine göredür ki anlar şayre-(16)-fân-ı ° ışḳ u muḥabbet ve naḳḳādān-ı ma^c rifet ve ḥaḳīḳatdur. Maḥcūb olan ° umūmen ehl-i cennete (17) göre rāicdür.

*“İşḳ-et rised be-feryād ger hūd be-san-ı Hāfiz
Kur’an zi-ber be-hāni bā çār-deh rivāyet”⁴⁵*

Ma^c lūm ola ki zâhid-i şırf zen mertebesinde ve ° ārif-i (19) maḥz merd-pāyesindedür. Anuñçün merci^c -i ṭarīḳatımız sulṭānu’l-üdebā el-ümenā Şeyḫ Hüdâyi –kuddise (20) sırruh- buyururlar: *“Ḥaḳḳ añlamaḳ merd işidür ° aḳlî degül nerd işidür.”⁴⁶*

Pes, sâlik olanlara (21) mücâhede ve mükâşefe ve müşâhede ve mu^c āyene lâzımdur ki ḳalb ve rûḥ ve sır merâtibin iḥrâz ile (22) vuşül-yâfte-i pāye-i ḥaḳīḳat olub ḥalvet-i serāy-ı vaḥdetüñ bāde-peymāy-ı ° ışḳ olan ḥarīfāniyla (23) zevḳın ideler.

SONUÇ

Bu çalışmada İsmail Hakkî Bursevî’nin Niyâzî-i Mısırî’nin manzum olarak sorduğu tasavvufî suallere verdiği cevaplardan müteşekkil olan *Es’ile-i Şeyḫ Mısırî’ye Ecvibe-i İsmâil Hakkî* eseri transkripsiyon ile istifadeye sunulmuştur.

⁴³ “Zerrelerde bütünde olan her şey vardır.”

⁴⁴ Aziz Mahmūd Hüdâyi, *Divân-ı İlâhiyât*, (Ankara: Kitabevi, 2005), 44.

⁴⁵ Şirazi, *Hafız Divan*, 47. “Hafiz, gibi on dört rivayete göre Kur’an’i ezberle okusan da faydasız. Fer-yadına yine ancak aşk erişir, aşk!”

⁴⁶ Hüdâyi, *Divân-ı İlâhiyât*, 97.

Manzum fetvâ sorma geleneğiyle başlayan ve daha sonra tasavvufî neşvey-le kaleme alınan manzum es'ile ve ecvibe türü eserleri; fikhî meselelerin hikmetine ve tasavvufî cihetine dair konuları işlemeleri, muayyen bir tarikatın usûl ve erkânına dair hususları ele almaları ve dinin ve tasavvufun izahı güç, girift ve karmaşık görünen meselelerine değinmeleri gibi çeşitli yönlerinden muhtelif sınıflara ayırabiliriz. Es'ile-i Şeyh Mısırî'yi de bu minvalde son zikrettiğimiz sınıfa dâhil etmemiz mümkündür.

Ele aldığımız *Es'ile-i Şeyh Mısırî'ye Ecvibe-i İsmâil Hakkî* eseri Niyâzî-i Mısırî'nin vahdet-i vücûd nazariyesi etrafında, girift ve izahı güç sorularına İsmail Hakkî Bursevî'nin verdiği cevaplardan oluşmaktadır. Burada Niyâzî-i Mısırî'nin yönelttiği suallerle ulaşmayı arzuladığı, murat ettiği cevapların mahiyetini tam olarak bilmek mümkün değildir. Ancak bu sualleri oluşturan unsurların birbiriy-le olan münasebeti, ele alınan hususların keyfiyeti okuyucuyu ve cevap verme işini yüklenen kişiyi belli bir istikamete götürmektedir. İlmî vukufiyetiyle bu suallere cevap verme işini üstlenen ehil kişiler bu suallerdeki incelikleri anlayabilecek ve Niyâzî-i Mısırî'nin temelde arzuladığı neticelere ve hakikatlere ulaşacaklardır. Bu minvalde Niyâzî-i Mısırî'yle ortak fikir ve anlayışa sahip olan İsmail Hakkî Bursevî'nin mezkûr suallerde vardığı neticelerin, ulaşılacak ve ortaya çıkartılmak istenen hakikatlere mebni keyfiyet taşıdığını söylemek yanlış olmaz.

Dinin ve tasavvufun külliyattan cüz'iyatına kadar pek çok konusunda aynı fikre sahip olan Niyâzî-i Mısırî ve İsmail Hakkî Bursevî'nin takındıkları tavır ve takip ettikleri siyaset bazı noktalarda birbirinden ayrılmaktadır. Bunu bilhassa tasavvufun hassas ve İsmail Hakkî Bursevî'nin tabiriyle "ayakları kaydıran" meseleleriyle iribatlandırmak mümkündür. Es'ilede bu hassas mevzulara dair bazı meselelere işaret edildiğini görmekteyiz. Buna mukabil İsmail Hakkî Bursevî'nin bu gibi hususlarda itidal ve temkin tavrını terk etmediği görülmektedir.

Es'ile-i Şeyh Mısırî'ye Ecvibe-i İsmâil Hakkî eserinin es'ile ve ecvibe türü eserler arasındaki yerini ortaya koyacak olursak eğer fetvâ türünde kaleme alınmış bir eser olmadığı ortadadır. Bunun yanı sıra fikhî bir mevzuda yazılmış bir eser de değildir. Sadece fikhî değil zahirî-şer'î ilimleri ve bu ilimlerin usûl ve kaidelerini esas alan bir eser de değildir. Emir ve yasakların, ibadetlerin hikmetlerinin sorulduğu ve cevaplandırıldığı bir mahiyet de taşımamaktadır. Tasavvufî fikir ve düşüncenin, endişenin ön planda tutulduğu bir eserdir.

Tasavvufî es'ile ve ecvibeler arasındaki yerini ise şöyle ifade edebiliriz ki *Es'ile-i Şeyh Mısırî'ye Ecvibe-i İsmâil Hakkî*, mensup olunan bir tarikatın edep ve adabını, erkân ve usûllerini açıklayıcı, telkin edici mahiyette yazılmış bir eser değildir. Sair es'ilelerde olduğu gibi bir sâlikin seyr u sülûk esnasında karşılaştığı müşkülât hakkında şeyhine sorduğu ve cevaplandırılmasını istediği bir dizi suali muhtevî bir eser de değildir. Bunun yanında ele aldığımız eser, sorulan soruların mahiyetini ve cevabını bilmeyen ve başkasına muhtaç bir vaziyete, müşkülata dūçar olmuş bir zatın suallerinden müteşekkil bir eser de değildir. Şöyle söylemek gerekir ki zahiren girift ve tezat gözüken bir takım mesele ve olayın bir şeyhin şâirane bir uslûp ve sanat kaygısıyla izahını istediği suallerden

müteşekkil es'ilenin, ilmî vukufiyete ve zikredilen meseleleri izah edebilecek kabiliyete sahip bir zat tarafından ele alınması ve cevaplandırılmasına dayanmaktadır.

Bu eserin esas kıymetini Niyâzî-i Mısırî ve İsmail Hakkî Bursevî'nin birbirini tamamlayıcı bir tarzda vücuda getirmesi oluşturmaktadır ki bu, tek noktadan bu iki büyük mutasavvıf hakkında –ele alınan mevzular çerçevesinde- malumat sahibi olunmasını sağlamaktadır.

Kaynaklar

- » Akkaya, Hüseyin. *Terceme-i Ecvibe-i Alî Bin Ebî Tâlib*. İstanbul: Sivas Belediyesi Yayınları, 2017.
- » Arıcı, Resul. *Salâhî'nin Tasavvufî Şiir Şerhleri*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2006.
- » Başaran, Selman. "el-Ecvibetü'l-Fâzıla". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10: 386. Ankara: TDV Yayınları, 1994.
- » Bursavi, İsmail Hakkı. Makalat-ı İsmail Hakkı. Mısır: Bulak Matbaası, 1257.
- » Çakır, Adalet. "Aziz Mahmud Hüdâyî'nin Ecvibe-i Mutasavvıfâne'si ve Celvetiyye Tarikatının Bazı Esasları". *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*. 35/1 (2015): 59-96.
- » Çelebioğlu, Âmil. "Türk Edebiyatında Manzum Dinî Eserler". *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*. İstanbul: MEB Yayınları, 1998.
- » Demirci, Mehmet. "İsmail Hakkı Bursevî'nin Ecvibe-i Hakkıyye'si". *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*. 4/10 (2003): 9-44.
- » Eser, Zülfiye. İsmail Hakkı Bursevî'nin Es'iletü's-Sahafiyye ve Ecvibetü'l-Hakkıyye isimli Eseri. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2003.
- » Hanay, Necattin. "Aksarâyî'nin Kitabü'l-Es'ile ve'l-Ecvibe'si ve Yorum Metodu". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*. 17/2 (2017): 171-198.
- » Hüdâyî, Aziz Mahmûd. *Dîvân-ı İlâhiyât*. Ankara: Kitabevi, 2005.
- » Namlı, Ali. "İsmâil Hakkı Bursevî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 23: 108-110. Ankara: TDV Yayınları, 2001.
- » Sözüdoğru, Hatice Arslan. "Sarı Gürz Nureddin Hamza B. Yusuf Efendi (ö. 928/1521) ve Ecvibe 'alâ Es'ileti's-Seyyidî Risâlesinin Tahkiki". *Tarih Okulu Dergisi(TOD)*. 35 (Ağustos 2018): 153-173.
- » Süer, Fatih Ramazan. "Sa'dî Efendi'nin Es'ile-i Süfî Ecvibe-i Sa'dî Adlı Namaz Risâlesi". *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*. 18 (2017): 467-502.
- » Şirazi, Hafız Divanı. Ankara: MEB, 1992.
- » Tökel, Dursun Ali. "İki Farklı Namaz Algısı: Fuzûlî'nin Gazeline Niyazi Mısırî'nin Cevabıdır". *Dergah Dergisi*. 11 (Nisan 2014): 15-16.

Ekler:

❁ بیت ❁

مشکلم وارسزه ای حق دوستلری ایلك کشاد اول نه کثرتدر که آنک حدی بوق یا یانی بوق	کیم جوان ویره اولسون حق قنتدبر مراد کثرت ایچیندنه وحدتدر که اکا بوق عداد
--	---

کثرت ایله مراد اسما و صفات رب العباد در که المره نهایت بو قدر زیرا مظاہر اسما و صفات امور غیر متناهدر (قل لو کان البحر مدادا لکلمات ربی لئنذ البحر قبل ان تنفذ کلمات ربی) بو مقوله به عند الصوفیه اسما کونیه حقیقه اطلاق اولنور فافهم کثرت ایچینده بی عدد اولان وحدتدن مقصود (فی کل شیء له آیه تدل علی انه واحد) مقاله حقیقت اسلوبندن منضمه اولان وحدتدر زیرا وجود آکرجه واحد (الواحد لا یصدر منه الا الواحد) مصداقجه لکن هر کثرتده بروحدت اعتبار اولنیچق وحدت دخی بی نهایت اولور بو اعتبار وحدت حقیقه بی منافی دکلدر نه کیم انسانییت بالذات امر واحددر لکن انضمام خصوصیات اعتبار بله متعدد اولوب زید و عمرو و بکرده حاصل اولور شیخ اکبر قدس سره الاطهر حضرت تلیتک

❁ بیت ❁

حقک ایکن هر تصرف بو عبث سوزلندر || نفس و شیطان دبد بکن کیملر دایدلر فساد

معلوم اوله که مؤمنده ایکی حیثیت وارددر بری حیثیت عبودیت و بری حیثیت توحیددر مقتضای حیثیت اولی ابددر که نقصان بنم کال الله کدر دیکر کدر مقتضای حیثیت ثانیه تفریددر که جله تصرف الله کدر دیکر کر کدر (قل کل من عند الله) بو جمعیه اشارتدر اولی اعتبار یونی منافی دکلدر نتکم حضرت پیر هدایی بیورر * دکل بو شرکک اول توحیده مانع * سکا بلکه بوانده دخی نافع * شریعت و حقیقت ایکیسی ایکی کفه ترازدر بو ایکی کفه بی تسویه و تعدیل لازمدر بر یسی راجح اولیچق تخذور دن خالی دکلدر بوندن صکره نفس و شیاطین ایله مراد (کل مضل عن الجادة المستقیم) در ظاهر و باطنده کشف و لطیفده نفوس و عقولده چوق شیهه متاولدر حاصلی عالم ذاته وارنجیه اعتبار اولنور مامن دایه الاهی بوندن خبر دار اولمین نفس و شیطانک نه خدمتده اولدیغین بیلزونه ایچون خلق و تعین اولدقلرین ا کله مر

(سبحان من اظهر الاشياء وهو عينهما) بیور دقلری بوکا ناظر در زیاده بصیرت کر کدر که غلط وقوعیدن نحرز اولنه زبر اجتاب کبر یا جل شانه عین جواهر واعراض اولدن منزّه و میرادر و بو مر ایاده ظاهر اولان وجود ظلیدر حقیقی دکدر اهله معلومدر بو مقامده کر فتار قید ضلال اولمش چو قدر حفظنا الله و یا کم و نور بر و بنه بحیانا و بحیاکم بو دخی جائز در که بی عداد وحدت بی نهایت وحدت دیکدر وحدت حق اگر چه امر واحد در اما ذات الله نهایت بو قدر زیرا نهایت اوصاف

﴿ بیت ﴾

جسما نیاتندر

چو قدر انواعی بو خلقک بیری انسان اوج بولک || بیری اهل حید بیری قری بیری بلاد

اصناف خلق در تدر ملائکه و شیاطین و جن وانسدز صنف انس بو زیکر می بش جزء در بری اهل توحید باقی اهل کفر در اهل توحید دخی تمس اوج فرقه اولوب بری فرقه ناجیه باقی اهل بدعت وضلال اولمش در اهل حید اهل فرقه اهل قری اهل جمعه اهل بلاد اهل جمع الجمعه اشارتدر که بو مذکور بری برلندن تفاوت اوزره در افاده بی شیخی العارف العلامة المشهود له بسر التجدید فی رأس المائة الاولى من الالف الثاني ان الفرق والجمع علی مراتب فاهل البرزخ والحجاب والغفلة فی الفرق الاول وهو شهود الخلق بلا حق ثم بعده الجمع والفناء الاول وهو شهود الحق بلا خلق ثم بعد الفرق الثاني والبقاء الاول ثم بعده جمع الجمع والبقاء الثاني وهو مرتبة جمع الذات والصفات والافعال وهو شهود الحق بالحق وشهد الخلق بالحق ای شهود العبد الحق والوحدة فی الخلق والکثرة وشهود الخلق والکثرة فی الحق والوحدة من غیران یتحجب عن احدهما بالآخر وعند ذلك يظهر سر قوله تعالی الم نشرح لك صدرك اللهم اشرح صدورنا

﴿ بیت ﴾

اوج بلو کدن اوج بلو کد اخی بولمش ای خواجه || بیری کافر بیری مؤمن بیری اهل انقیاد

کافر ایله مراد اهل جلال و مؤمن ایله مراد اهل جمال و اهل انقیاده مقصود اهل یمیندن کافر اصحاب شهال دن و مؤمن اصحاب یمیندندر لکن اهل انقیاد و تسلیم اصحاب کالدر مقرر بین اولنلر در سائر ل ارار در فرق اولده قالوب اهل غفلت و حجاب اولان مؤمنلر که اهل عموم و اهل توحید عایدن آنلره دخی اهل جلال اطلاق اولنور جمع اولده اهل کشف اولناره اهل جمال دینلور که اهل خصوص و اهل توحید

(عیندر)

عیندر جج نائیده اهل بقا اولنله اهل کمال دینلور که بو نلر اخصدر و تو حیدری
عینی مرتب سنک ذروه سیدر بو مقامه واصل اولان قطب ارشاد اولور و قطب وجود
دخی بو طائفه دن اولور قطب ارشاد ایله قطب وجودک بيشده فرق نجلی حقیق
فاهم فلا تغفل

❖ بیت ❖

قنغسی حقدن ابراغ اولمش بولارک سوبلکل || قنغسی قادر که حق امرینه ایلنه عتاد

عند الحقیقه بو اوج باو کدن بری سیده حقدن محبوب دکلدر و بر فرد فرمانبر خدا
اولدن رو کر دان اولما سدر تکیم شاطی بیورر (بعد جمیع الناس مولی لانهم *
علی ما قضاه الله یجرون افعلا) ارباب جلالک سده سی شیاطین و اصحاب جلالک
خدمه سی ملائکه و اهل کمالک متصرفی الهدر لکن حقیقده مظاهر بوزندن مؤثر
اولانینه اودر (بضل من یشاء و بهدی من یشاء) ابراغ اولوق قوله نسبتله و مظاهرینه
اضافله در حقه و باطنه نسبتله بعد بو قدر برزخ اولان حجاب غفلدر فقط
بو مقامده جواب حقیقی (مامن دابذالاهو اخذ بنا صیته ان ربی علی صراط مستقیم
ایت کریمه سی اوزرینه بنا اولنور بو سرک کشفی حرامدر زبرامز لفق اقدم عقول
قاصر بندر) وقد قال سلطان المفسرین ابن عباس رضی الله عنه اجموا ما بهم الله
و فصلوا ما فصل الله)

❖ بیت ❖

دنیا و آخری دخی هم حشر و نشر اولوق ندر || بونلری بلدر بکا هم ندرر مبدأ معاد

دنیا و عقبی و حشر و نشر ظهور و بطونه اشارتدر آخرت قلب دنیادر آدم و حوا
سری بو مقامدن منقهم اولور عوامک حشری ظاهر و خواصک هم ظاهر وهم
باطندر انکچون (قیامة العارفين دأمة) بیور مشدر تنزلات رحمانیه تک ترقیسنه
واصل اولدقلر بچون انلره ظهور بضون و بطون ظهور اولمشدر حشر ظاهر مبدأ
عروج وعوددن محروم اولنله کوره در (الناس نیام فاذا ماتوا تبقظوا) انلره
نسبتله در بو عالمده عالم مبدئی اختیارله رجوع ایدنلره بقضه معجله حاصل اولمشدر
موت و اقبل ان موتوا اول سره اشارتدر اولوم اوله که حروف تمجی که بکرمی سکر در تغییر
ترتیب ایله مراتب نزول و عروج و مقامات مبدأ و معاده اشارتدر سر عیقدر کنت کتزا مخفیا
ملاحظه اولندر مرتبه دینلن مرتبه حقیقده مبدأ و معاد امر واحددر مبدأ اول اسمنه
و معاد آخر اسمنه اشارتدر والله الموفق للصواب والیه المرجع والمآب

﴿ بیت ﴾

آخرتده جنت ونيران وبرزخ کیم دینور || بونلرک اصلی ننددر اولیسر یوم التناد
 یوراده برزخ ایله مراد اعرافدر که بین الجنان والنیر اندر برزخ معهود دکلددر که عالم مثال
 مقیددر زیرا لفظ آخرت بواعتباره مانعددر بومقامده تحقیق حقیق و تطبیق اتیق
 یودر که جنت انسان کاملک روح وسری تجلیسی مظهر یدر ونیران نفس وطبیعی
 مرتبه سی تجلیسی مظهر یدر واعراف قلبی تجلیسی مظهر یدر زیرا قلب نفس
 وروح بیننده برزخ وواسطه در تکیم اعراف جنت ونار میاننده واسطه در بوتفصیلدن
 اهل جنت واهل نار واهل اعراف کیم اولدقلری ظاهر اولدی ائدی انسان کاملده
 قدم جلال وقبضه شمال اولدیغی کبی قدم جلال وقبضه بیندخی وارددر قدم اولی ایله
 جهنم وقدم ثانیه ایله جنت تمتلی اولور (ان جهنم لاتزال تقول هل من مزید حتی
 یضع الجبار فیها قدمه) حدیث شریفی بوسره اشارتدر اجبالا تحقیق یودر که ذکر اولتدی
 تفصیلده یک صد هزار اولور (العارف یکفیه الاشارة ولا یحتاج الی العبارة

﴿ بیت ﴾

قهر ولطفک علی بر دبعه تک اصلی ندر || بوایکینک وحد نیدر عجب راه سداد
 قهر عارضی واعتباری واطف اصلی وحب بقیدر (سبقت رحمتی علی غضبی) بومعنا به
 (اشارتدر)

اشارتدر قهر اصلی اولسه رحانیت صفتی منافیدر (قحمت کل محنته منحة) پس قهر
 حقیقته لفظده داخلدر حتی برکسه به دیا ایدوب الله اصلاح ایله انصاف ویره
 دیسر الله بلا سی ویره دیک اوور زیرا اکثر تریسه الهیه مظاهر جلالیه بوژندن
 ظهور ایدر بلا سی عین لطفدر که موصل رحمتدر ید جلالک مبدی ذاتدر وید جلالک
 دخی اودر لکن جلال ذات مع الصفة ایله معتبردر جلالده ایسه ذات صرفه معتبردر
 اهل جنتک نعم ظاهره ایله تنعمی واهل نارک عدم تنعمی بونددر فافهم تفزان شاه الله تعالی

﴿ بیت ﴾

یعنی راحت عین محنت محنتی راحتیدر || جمله دن راضیمیدر حق بر سیل اطراد
 محنت رتبه علیا در راحت فضیلت عظمادر نفس الامرده ایکسیسی دخی کماله دائر
 بر معنادر قهر و محنت حقیقته راحت اولدیغی (واصحاب الشمال ما اصحاب الشمال)
 آیتدن وامامک یسارنه سلامتدن منقهم اولور سردیققدر افشاسی حرامدر بوندن
 صکره حقت رضاسی وعدم رضاسی بیت خامسده سبق ایلین آیت کریمه دن اکلانور
 (ان الله لا یرضی لعباده الکفر) مضمونی بروجه توفیق ملاحظه اولته رضا وعدم تک
 متعلقری معایر دز (اللهم اجعل نفوسنا من الراضیه المرضیه المطمئنه الصافیة)

❖ بیت ❖

حق تعالی‌دن بقین اشباهه بر شی بوق دینور || لیک بلدر کیدرر الله یا کیدر عباد
 الله اضافله حجاب یوقدر بلکه حجاب عبده نسبتله در تنکیم سابقا اشارت اولندی
 (واعلموا ان الله یحول بین المرء و قلبه) مفهومندن معنای اقر بیت ظاهر در اقر بیت
 اعتبار اولنقی بحسب المرتبه در تنکیم ظاهریت و مظهریت اعتبارله در وجود حق
 وجود عبده ظاهر اولغله حقیقته عبد اولان حق اولوق لازم کلز تنکیم مرآته
 ظاهر و منعکس اولان صورت ناظرک وجود حقیقیسی دکدر بلکه وجود ظلیسیدر
 بری برینک عینیدر دینلسه من وجه مقبول من وجه مردود در مزلقه قدمدر
 فهم تام و شهود عام کر کدر وحدت دیکله سالکک وجودی الله اولدی دیک
 لازم کلز بلکه تجلی ایله وجودی مفعول اولدی دیک لازم کلور حلول و انتقال
 و اتحاد و رطلرنده قالمش چوقدر مقام تحقیقه وصول زیاده صعوبته در که کلین
 ایله صحته محتاجدر (بیت) بگوی عشق منه بی دلیل راه قدم * که بخویش نمودم
 صدهاتم و نشد * اذافنا الله و ایاکم حلاوة الحقیقانه ولی التوفیق

من صرفه ماریت اذرمیت رمزنی || فرق ایدیور ممکن ایسه برسیل انفراد
 بو مقوله اطلاق آیات واحادیثه چوق کلشدر مظهریت امرنی بیساندر تشخص
 سنکدر هویت بنم دیکدر (ان الله خلق آدم علی صورته) ویرلشدر صورت
 الهیه کاید ایسه صفات سبع مرتبه دن عبارتدر که حیوة و علم و ارادت و قدرت
 و هم و بصیر و کلامدر آدم نصله یوصفانک بالفعل مظهریدر سائر موجودانده
 بالقوه در (ادنا من ذرة الا و فیها ما فی الکل) پس معرفت نفس معرفت زیه سیدر
 زیرا مظهردر قال الهدای (وجودک مظهر تام خدادر یار سول الله) و اعتبار
 شیب مطلقه کوره دکل مادونه نسبت ایله در بیت سابقده اولان میزان بنه در دست
 اولوق لازمدر زیرا بحسب الظاهر فرق خنی چوقدر

❖ بیت ❖

مشکلی چوقدر نیازینک ولی بریده بو || زاهد کلاسه حق زهدی ندن اولور کساد
 بحمد الله تعالی بو مشکلات که صندوقه دلد مبطونه و صدقچه الفاظه محزونته
 ایسی مفتاح همت حق ناصح ایله جلوه کر حیرت ظهور اولوب درر آسا کر دیند
 بجوعه اهل قلوب اولدی بعد ذاکساد زهد بازاره قرینه کوره در که آنلر صیر
 فان عشق و محبت و تقادان معرفت و حقیقته در محبوب اولان عوما اهل چشمه
 کور رانجدر (بیت) عشقت رست بفریاد کر خود بسان حافظه * قرآن ز بر
 بخوانی در چارده روایت * معلوم اوله که زاهد صرف زن مرتبه سنده و عارف
 محض مرد پایه سنده در انکیون مرجع طریقته سلطان الادب الامناء شیخ هدایی قدس
 سره بیورزلر (حق الکلی مرد ایشدر عقلی دکل نزد ایشدر) پس سالک اولنره
 مجاهده و مکاشفه و مشاهده و معاینه لازمدر که قلب و روح و سر را بیت احرازله
 وصول یافته پایه حقیقت اولوب خلوت سرای وحدتک باده پیمای عشق اولان حر یقانه
 ذو قن ایده ز